

VALERY LARBAUD I LA LITERATURA CATALANA¹

(1915 – 1927)

SÍLVIA COLL-VINENT

Grup d'Estudis de Traducció, Recepció i Literatura Catalana - UPF

Valery Larbaud (1881-1957) és un dels escriptors que representa millor l'aspiració d'europèisme en el període de les entreguerres. En els seus llibres i escrits crítics evoca una Europa galant i civilitzada de la qual ha tastat les delícies en els cafès, els museus, les biblioteques i les places de les seves ciutats. Al diari íntim d'*A. O. Barnabooth*, del 1913, Europa és vista «comme une seule ville pleine de provisions et de tous les plaisirs urbains» (LARBAUD 1995: 75). Però fou sobretot com a crític literari que Larbaud va deixar una petja, com a mediador de literatura europea dedicat especialment als escriptors anglesos i hispànics. Va ser un dels primers divulgadors de Chesterton a les pàgines de la *Nouvelle Revue Française*; també ho va ser, en la mateixa revista, de Joseph Conrad; va traduir l'obra de Samuel Butler; va descobrir l'escriptor de Trieste, Italo Svevo; va divulgar Ramon Gómez de la Serna, gran amic seu, Alfonso Reyes, Unamuno, i va traduir al francès una obra d'Eugeni d'Ors. La fita més important en aquesta missió crítica fou la descoberta a França de James Joyce, i l'impuls que va donar a la traducció francesa de l'*Ulysses* (LARBAUD 1922). Benjamin Crémieux, crític literari i amic, resumia així la posició pionera de Larbaud com a intermediari de les literatures estrangeres:

Valery Larbaud peut être considéré comme le premier en date de ces écrivains d'aujourd'hui pourvus de ce «sens de l'étranger». L'Italie, l'Angleterre, la Russie, qu'il a évoquées dans son *Barnabooth*, ont une

1. La redacció d'aquest treball s'inscriu en els projectes de recerca «El mundo de ayer: la figura del escritor-periodista ante la crisis del nuevo humanismo (1918-1945)», ref. FFI2015-67751-P (Universitat de Girona) i «La estética española: las ideas y los hombres (1850-1959)», ref. FFI2013-42674-P (Universitat Ramon Llull), i dins les activitats del grup de recerca TRILCAT (2014 SGR 486).

vérité et une poésie toutes neuves. D'ailleurs, l'esprit européen de Larbaud dépasse cette connaissance particulière de l'étranger pour atteindre une vision globale (CRÉMIEUX 1931: 210).

En una Europa amenaçada pel cataclisme consegüent a la Primera Guerra Mundial, Larbaud es va proposar reconstituir una elit d'hommes de lletres internacionals, restaurar l'aristocràcia de la intel·ligència que enmig del materialisme triomfant mantindria viva la cultura de l'esperit (1931: 216). Segons el crític, França havia de liderar aquest projecte espiritualista com a nació intermediària:

C'est dans les livres français qu'un Danois devrait puiser des notions sur la Bulgarie ou sur l'Espagne, dans les traductions françaises qu'il devrait lire les auteurs étrangers. La littérature française pourrait redevenir, et tend graduellement à redevenir, un carrefour (CRÉMIEUX 1931: 224).

A la Península, ja en 1926 Eugeni d'Ors es feia ressò d'aquest paper de Larbaud com a aglutinant de la regeneració espiritual europea encapçalada per França:

En esta salvación, en este restablecimiento puede y debe Francia. Si «la R de EUROPA» un día la encontró Octavio de Romeu a orillas del Rhin, no hay que dudar que la E inicial o llámese la capital, cae más hacia Occidente... Por otra parte, el tipo de la Inteligencia que se transmuta en sensibilidad nadie ignora que, después de Grecia y de la Italia renacentista, Francia lo ha representado sobre todo [...] Mas, al llegar a la fijación completa, prefiero, dejándome ya de comentarios y excursiones ideológicas, reproducir, casi literalmente, las tesis de Valery-Larbaud, con cuidado sólo de despojarlas del último velo de adivinanza en que voluntariamente se envuelven (D'ORS 1947: 1211).

Certament, en aquesta visió europeïsta i cosmopolita hi encaixa-va d'una manera molt fluïda Eugeni d'Ors (1881-1954), un home profundament afrancesat, nascut el mateix any que el crític francès. També hi van encaixar altres intel·lectuals catalans, com ara Josep M. Junoy (1887- 1955) i Joan Estelrich (1896-1958). Amb tots tres Lar-

baud tingué un contacte en diversos moments, des del 1915 fins al 1935. La relació d'Eugeni d'Ors amb Larbaud ja ha estat estudiada especialment pel que fa a les traduccions (MASRAMON OLIVER 2004); també la d'Estelrich amb Larbaud (COLL-VINENT 2005; 2010: 48-58). La mantinguda amb Josep M. Junoy es pot estudiar a partir d'una correspondència conservada al fons Larbaud de Vichy, que s'estén del 1915 al 1935.² Tenint sempre present el món dels llibres, de les traduccions i de les revistes que Larbaud representava, podem resseguir amb les cartes de Junoy com s'organitza un cert entorn cultural de la ciutat per propiciar l'acollida i el diàleg amb un intel·lectual que farà finalment de corretja transmissora de la literatura i la cultura catalanes a França. Ens centrem en la dècada de 1918 a 1927, molt intensa pel que fa als intercanvis culturals amb el país veí, i en la qual es produeix la visita de Larbaud a Barcelona. La relació amb Larbaud s'inicia en plena Gran Guerra, ja que la neutralitat de la Península afavorí que escollís la ciutat d'Alacant per instal·lar-s'hi des del 1916 al 1918, destinat pel diari *Le Figaro* amb una missió periodística, però en la pràctica dedicat intensament a la traducció al francès de les obres de Samuel Butler (PATOUT 1989).³ Justament de

2. La correspondència de Josep M. Junoy amb Valery Larbaud, dipositada a la Médiathèque Valery-Larbaud de Vichy, consta de quinze cartes enviades des de Barcelona: 1. Barcelona, 20.11.1915; 2. Ateneu Barcelonès, 3.12.1919; 3. Ateneu Barcelonès, 18.07.1922; 4. Ateneu Barcelonès, 29.07.1922; 5. Ajuntament de Barcelona (Comissió de Cultura), 4.10.1922; 6. Ateneu Barcelonès, 12.01.1923; 7. Ateneu Barcelonès, 18.02.1923; 8. Institut Francès de Barcelona, 22.03.1923 (carta de J. J. A. Bertrand); 9. Ateneu Barcelonès, 14.04.1923; 10. Ateneu Barcelonès, 20.05.1923; 11. [sense lloc], 25.05.1923; 12. Aeneu Barcelonès, [sense data]; 13. Ateneu Barcelonès, [c. 22.05.1925]; 14. Barcelona [dom. Santa Teresa, 3], [post. 1929]; 15. Barcelona [dom. Santa Teresa, 3], 22.10.1935.

3. Larbaud s'instal·la entre 1916 i 1918 a Alacant. Records d'aquesta estada, durant la qual va fer alguns viatges a Madrid i a Barcelona, es recullen a *Enfantines* (Gallimard, 1918) i al *Journal, 1912-1935* (París: Gallimard, 1955). Sobre Larbaud i Espanya, vegeu PATOUT 1989: 879-891. Sobre l'estada de Larbaud a Alacant, vegeu SIRVENT RAMOS 1995: 171-185, 1995: 165-173, i 2002: 259-279. Una de les estances que ocupà a Alacant fou Villa Rafaela, que avui ja no existeix, situada a l'Horta de Sant Vicent del Raspeig. Agraïxo aquesta informació a Lliris Picó. Eugeni d'Ors estava molt interessat a traduir al castellà una part del diari alacantí de Larbaud, escrit originalment en anglès, per a una de les col·leccions de Los Amigos del Libro de Arte en

camí cap a Alacant, en fer parada a Barcelona, Larbaud va coincidir amb Junoy per primera vegada.

El llevant peninsular i les seves ciutats, Alacant, València i Barcelona, figuren en la memòria literària de Larbaud. El crític se sent atret per la mediterraneïtat, i les situa en el seu viatge civilitzador, sempre atent a la vida urbana. M'aturo, per exemple, en un passatge d'*Amants, hereux amants* (1921). Aturem-nos:

Mais les meilleures des villes marines sont celles qui ont été très indolentes pour rejoindre le rivage proche: Athènes, Valence, celle-ci et d'autres, –bien peu– que je ne connais pas. Prudes, fausses timides, mais difficiles à démasquer d'abord, comme celle à qui je pense, avec son linge qui pourrait tenir, chiffonné, dans mon poing fermé, et ses fines dentelles sous le saint habit de Notre-Dame. De même Inga: la tenue décente et correcte, l'air candide, et sa vie sans frein. Athènes, Valence et celle-ci qui ressemble à Athènes: au plus calme de leurs jardins, au coeur de leurs patios frais et bleus, dans le silence de leurs enclos où repose, tout noir et hérissé, l'alignement épais des orangers – tout à coup: –«Viens donc!»– le vent du large. Et les tentures des cafés et des magasins, celle de la Paz, rue de la Loge, se mettant à s'enfler et à battre comme des voiles, et tout ce qui peut s'agiter dans la brise est saisi de l'allégresse de la mer. Et se balancent et chantent ces rideaux de bambou, de perles et de verre qui sont aux portes des coiffeurs. Et même la nuit, à un carrefour, au long de l'Esplanade vide, la rencontre avec le souffle tendu, éperdu, tout d'une pièce, des grandes traversées. «Viens donc!» Et pourquoi pas? J'en ai vu bien d'autres. Cette grosse lumière rouge au flanc du cargo-boat, dans le noir universel, c'était La Sude; et comme on était passé près de la Petite-Cythère: tous les détails du paysage en amphithéâtre; les troupeaux, les oliviers, une fontaine (LARBAUD 1995: 698).

Vet aquí un exercici brillant d'assimilació del monòleg interior, escrit en un moment en què Larbaud tot just es disposava a divulgar Joyce d'una manera pionera des de les pàgines de la *Nouvelle Revue*

España y América. Així li ho recorda dues vegades, en cartes adreçades des de Madrid l'11-vii-1927 i el 6-xi-1927, conservades a la Médiathèque Valery-Larbaud de Vichy.

Française.⁴ El fragment integra la memòria d'unes relacions sentimentals en un paisatge urbà mediterrani, en el qual les ciutats que viuen d'una manera indolent a la vora del mar fan de contrapunt a l'actitud d'unes noies joves que es resisteixen al desig del narrador. S'esmenta Atenes, València i s'hi reconeix Montpeller. La ciutat mediterrània es personifica, prenen vida els carrers, les terrasses, els tendals dels cafès, mentre el viatger reclama l'atenció de l'estimada. Eugeni d'Ors no amagava una certa enveja davant d'aquest nou discurs literari marcat per la «discontinuitat», mentre expressava l'admiració que sentia per aquest llibre en concret de Larbaud, i fins i tot confessava a l'autor la intenció d'imitar-lo en els seus *Bodegones*, l'obra que traduiria Larbaud al francès (D'ORS 1932):

Me gustaría tener tiempo de contrastar esta sugestión con la delicia, que me parece venenosa, que me procura, por ejemplo, aquella sección de su *Amants, heureux amants* en que la prosa, por modo casi mágico, está llevada casi hasta el límite de continuidad humanamente asequible –aquella prosa que, en cierto sentido, resumen las aporías de Zenón de Elea... Por mi parte, lo que he interpretado, en rigor, es una especie de lenguaje intermedio entre prosa y verso. Un lenguaje que, siendo siempre prosa, y no queriendo dejar de serlo, y hasta en oposición con todo lo que huele a «prosa lírica» cosa que me repugna, no huye antes al contrario, las busca, de repeticiones, paralelismos, simetrías, ritmos alternados, o cuanto sirve a la ley métrica del verso, que es favorecer a la obra de [Mnéme...] Los *Bodegones* han llegado, tal vez, en esto, a su límite también: a repetir, tres veces, y de una manera ópticamente visible, la estructura formal del soneto (D'ORS 1973: 149-159).

4. La primera presentació de Joyce a França la fa Larbaud a París, a la Maison des Amis des Livres, regentada per Adrienne Monnier, el 7 de desembre de 1921; reproduïda com a article: «James Joyce», *Nouvelle Revue Française*, vol. CIII (1922), p. 385-409. Larbaud va impulsar la primera edició d'*Ulysses* a Europa, publicada a París el febrer de 1922 a càrrec de Sylvia Beach, de la llibreria Shakespeare & Company. A la revista *Commerce* va divulgar uns fragments d'*Ulysses* en francès, l'estiu de 1924. Amb l'ajut de Joyce, es va fer càrrec de la revisió de la traducció francesa: *Ulysses*, traduction française intégrale de M. Auguste Morel, assisté par M. Stuart Gilbert, entièrement revue par M. Valery Larbaud et l'auteur (París, La Maison des Amis des Livres, 1929).

L'única impressió que hem pogut trobar del crític francès sobre una obra de la literatura catalana es localitza en una entrada del seu dietari inèdit, del 26 de gener de 1918. És un comentari no gens elogiós, precisament sobre *La ben plantada* d'Eugeni d'Ors:

En même temps, j'ai lu quelques pages au hasard dans *Ben Plantada* d'Eugenio d'Ors, en catalan. Comparé à Ramón G. de la Serna, cela paraît plein de pédanterie, de tics. Cela n'apporte rien, cela suggère un peu de sensualité, un peu de liberté et un certain style. La «ben plantada» est une jeune fille dont l'allure, le corps, la façon de parler et de marcher, de se baigner donne une « llico [sic] de catalanitat ». Encore le préjugé régionaliste. En français, un livre comme celui-là serait illisible, mais le fait qu'il est écrit en catalan lui donne l'air d'être « quelque chose ». Il m'a fait songer à la Catalogne indépendante, un petit État bien ordonné et bien organisé, une sorte de Belgique méditerranéenne. Je l'ai manié avec plaisir pendant cinq minutes, comme s'il se fût agi d'un de ces petits drapeaux en soie qu'on vend dans les magasins de jouets, un petit drapeau catalan. En outre, il me rappelait Sitges et plusieurs « ben plantadas ». Mais dans l'ensemble il donne l'impression d'être l'œuvre d'un poseur (LARBAUD 1955: 204).

La imatge d'una Catalunya idealitzada, noucentista fins a cert punt, en el fons no és gaire distant de la que havia divulgat Jules Romains a la *Nouvelle Revue Française* en una crònica de la seva visita a Barcelona en 1919. Romains hi afirmava la contribució cultural de Catalunya just acabada la guerra, després d'haver vist el moviment espiritualista il·lustrat en l'activitat de les diverses institucions de la ciutat (museus, biblioteques, escoles professionals) —«Beaucoup de nations on été fondées par l'épée. La nouvelle Catalogne a été fondée par des livres», conclouïa (ROMAINS 1920). Romains i Larbaud coincidien en l'apreciació del potencial cultural de la ciutat. Era una imatge treballada i divulgada institucionalment des de Catalunya, des dels homes de l'entorn de la Lliga i promotors de la campanya d'Expansió Catalana, que comença a articular-se a finals del 1917, per iniciativa de Francesc Cambó, i una branca de la qual, dirigida per Joan Estelrich, tenia el seu camp d'actuació a França i a París (CORRETTGER 2008: 99-125; COLL-VINENT 2010: 43-54).

Les cartes de Junoy a Larbaud del fons de Vichy es concentren en l'any de la visita de Larbaud a Barcelona i confirmen la voluntat d'integració europeïsta que, partint de la capital catalana, passava per França. Junoy treballava aleshores per al consistori barceloní, en la Comissió Municipal de Cultura, una institució pròxima a la Lliga que s'havia creat dins l'Ajuntament de Barcelona durant el bienni 1917-1918. Els esforços s'abocaven a un objectiu concret: la projecció de la cultura catalana a l'exterior, en la mateixa línia del projecte d'internacionalització de la cultura catalana que Estelrich havia explicat en una cèlebre conferència a Valls en 1920 (ESTELRICH 1920).⁵ És una acció que es duu a terme, podem suposar, amb plena consonància amb els objectius d'Expansió Catalana.⁶ En la visita de l'escriptor francès convidat més important (després de Jules Romains), escollit des d'Expansió Catalana per la seva condició d'intermediari amb la cultura francesa –per fer d'enllaç entre la vida cultural catalana i els cenacles literaris de París–, s'hi van implicar *La Revista* de López-Picó, l'Ateneu Barcelonès, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Francès de Barcelona, la mateixa Expansió Catalana d'Estelrich, i ara, amb les cartes de Junoy, podem donar fe de la participació de l'Ajuntament de Barcelona. Junoy s'adreça a Larbaud per explicar-li la situació privilegiada de Catalunya en el clima de regeneració cultural, per demanar-li el seu compromís en l'esforç de donar-la a conèixer (carta de 18 de juliol de 1922):

5. En formaven part representants de la intel·lectualitat del Consistori (entre d'altres, el regidor Lluís Nicolau d'Olwer), i era considerada com el “*genius loci* de la Casa Comunal”: «La Comissió de Cultura» (editorial), *La Veu de Catalunya*, 12-XII-1919 (ed. vespre), p. 6.

6. El contacte de Junoy amb Larbaud havia de contribuir a difondre el prestigi de les institucions culturals catalanes a l'exterior, en consonància amb els objectius d'Expansió Catalana, l'òrgan finançat per Cambó, actiu des del 1919 fins el 1924. Per ajudar-lo en aquesta tasca, Joan Estelrich envia a Junoy les adreces «dels nostres amics del Midi francès i alguns de París que s'ocuparan volenters de l'obra cultural de l'Ajuntament». Són: J. S. Pons, Pierre Rouquette, Ismael Girard, Dr. Souls, Dr. Joseph Boyer, Etienne Levrat, Michel Camelat, Frederic Mistral (neveu), Bruno Durand, Adolphe Falgairolle, Josep Vincent, Jean Malye, Jean Camp i Joseph d'Arbaud-Le Feu. Carta de Joan Estelrich a J. M. Junoy, de 17-VII-1922 dipositada al Fons Joan Estelrich de la Biblioteca de Catalunya.

La Catalogne, quoique douée d'une personnalité spirituelle très caractérisée, ne jouit pas des bénéfices d'une personnalité politique internationale reconnue. Elle veut, quand même, et par son travail opiniâtre et par son esprit le plus pur, être connue et aimée des élites de l'Europe et du monde civilisé.

I més endavant, en carta del 4 d'octubre, afirma:

La Catalogne, et par sa langue et par son esprit, est un centre intellectuel assez différencié du reste de l'Espagne. C'est un jeune peuple, ou plutôt un ancien peuple renouvelé qui, à travers un espace muet de trois siècles vient reprendre sa carrière brisée. L'essor pris dans ces derniers temps par la Catalogne, surtout dans le domaine fleuri des lettres et des arts, est considérable et mérite d'être mieux connu.

Larbaud era un informador ideal, molt ben relacionat amb els observatoris clau de la cultura: col·laborava, des de la seva fundació el 1909, en la revista literària de més prestigi, *La Nouvelle Revue Française*, però també codirigia *La Revue Européenne*, i escrivia a *Commerce*, a la *Revue de Paris* i a la *Revue de France*. Dit breument, controlava el món de les revistes literàries. Aquest és l'aspecte que subratlla Eugeni d'Ors en les pàgines que dedica al crític francès a *Cinco minutos de silencio* (1925), destacant el fi analitzador de la vida literària:

Con la calma y la precisión, con el científico determinismo y la imparcialidad de un entomólogo, al analizar la vida de sus insectos, M. Valery Larbaud nos ha contado, siguiéndola y describiéndola en sus varias fases, la de las pequeñas y grandes Revistas literarias (D'ORS 1925: 159).

Quan va venir a Barcelona, Larbaud va adquirir efectivament aquest compromís de fer de portaveu a França, a les revistes franceses concretament, dels èxits aconseguits en l'activitat cultural catalana, ja fos informar de les traduccions de clàssics greco-llatins patrocinades per la Fundació Bernat Metge, ja fos presentar la literatura catalana més recent traduïda al francès (COLL-VINENT 2005: 189-190). Justament a

partir de l'estada de 1923, Larbaud contribuí a situar la cultura catalana a l'alçada europea, tot equiparant-la amb la de Bèlgica:

L'intense mouvement artistique dont j'avais pu observer la variété il y a dix ou douze ans suivait son cours; il y avait de nouveaux peintres, de nouveaux poètes et de nouveaux romanciers. Sur le plan industriel, comme sur le plan moral et intellectuel, la Catalogne m'a toujours semblé être la réplique au sud de la France de ce qu'est la Belgique sur la frontière du nord; et surtout par son aspect littéraire et artistique qui m'est plus accessible que les autres. Il serait intéressant de voir jusqu'où on peut pousser cette comparaison. Mais du peu que j'ai lu des auteurs catalans, en traduction française et castillane, je tire l'impression qu'il y a une pensée esthétique absolument originale, au même titre que le sentiment esthétique de l'école littéraire belge. La Catalogne a-t-elle son Maeterlinck, son Rodenbach, son Max Elskamp, son Georges Eckard? Nous avons plusieurs traducteurs catalans à Paris; nous le saurons bientôt. Il est difficile à un Français né dans le Centre et éduqué à Paris de parvenir à comprendre le catalan littéraire malgré ses nombreuses interférences de vocabulaire avec l'italien, le français et le castillan (c'est la preuve de son originalité) et surtout, il nous manque un bon dictionnaire catalan-français. Il serait hautement souhaitable que les critiques catalans eux-mêmes envoient des chroniques à nos revues. Il semble que jusqu'à présent ils se soient plus adressés aux publics de Madrid et de Londres qu'aux lecteurs parisiens. N'en doutons pas, de cette jeune littérature –rajeunie plutôt par un silence de deux siècles et pour cette raison la plus authentiquement moderne des littératures d'Europe occidentale–, dont la mission consiste à interpréter une vie si active et si contrastée, au milieu de paysages qui sont parmi les plus beaux d'Europe, nous devons attendre beaucoup d'œuvres importantes (LARBAUD 2003 : 96-97).

Fins aquí la tasca divulgativa, amb un resultat visible en la premsa. Però les cartes de Junoy es fan ressò així mateix del paper de Larbaud com a intermediari de literatura europea, i sobretot de la literatura anglesa. D'entrada, perquè Junoy es compromet, gairebé com a moneda de canvi pels bons oficis internacionals del mediador, a divulgar l'obra de Larbaud a Catalunya des de la plataforma on escriu, *La Veu de Catalunya*, a través de la seva columna «Les idees i les imatges». Es

fa ressò de la tasca del traductor, dedicada intensament a Samuel Butler (JUNOY 1923); i es fa ressò de la fita més important del crític anglòfil: la publicació a França de l'*Ulysses* de James Joyce. Junoy demana a Larbaud que li faci arribar un exemplar de la traducció francesa: «Je suis impatient, énormément, pour lire cette oeuvre, dont vous nous avez fait goûter d'avance l'intérêt et le piquant extraordinaire», li escrivia en carta del 20 de maig de 1923. Pel limitat coneixement directe de l'anglès que es tenia aleshores a Catalunya, no ens ha de sorprendre que l'*Ulysses* de Joyce arribés gràcies sobretot a l'edició francesa. Ho prova, per exemple, el fet que en la primera presentació de l'obra de Joyce a la revista *Hèlix*, Lluís Montanyà hi accedís en la versió francesa –*Ulysse*– i reconegués l'estímul que li va suposar Larbaud per animar-lo a llegir l'obra. (IRIBARREN 2004: 22, 36)

Arribats aquí, ens podríem preguntar si, en el somni civilitzador i europeista de Larbaud, la petita nació, com era el cas de Catalunya, hi tingué alguna incidència. La polèmica entorn del localisme i el cosmopolitisme va monopolitzar certament el diàleg epistolar entre d'Ors i Larbaud, com es desprèn de la *Confesión*, escrita l'abril de 1927, clarament marcada pel rerefons de la ruptura d'Ors amb el camp intel·lectual català. D'Ors pretén donar a Larbaud la seva versió de la qüestió catalana, i de l'europeisme català, i es declara decididament partidari d'un nacionalisme de la Intelligència, en la línia d'un Maurras, i fins a cert punt del mateix Larbaud, per damunt dels nacionalismes patriòtics. El fragment és llarg, però val la pena reproduir-lo perquè explica la posició orsiana en la polèmica que el va marcar tota la vida:

Un cierto divorcio parece ser reciente, concretado en 1920 en una ruptura política; pero, en realidad, ha sido constante y en las notas de A. Maseras, en «Glosas» puede seguirse, por alusiones, en evolución. Complicaba el desarrollo del malentendido cierto equívoco. Mi promoción, venida a vida intelectual después de la catástrofe colonial española (yo entré en la Universidad en septiembre de 1898, dos meses después de Cavite) vino, adoctrinada por ciertos maestros de la que entonces se llamaba «generación», con una gran vocación de «europeidad», de «universalidad», de «cultura», en oposición al espíritu localista y «castizo». Fue esta la primera promoción que, reclamando «pensiones de estancias en el extranjero» y tentada sobre todo por París, se

desprendió de la enseñanza tradicional española y renovó el ambiente universitario, viajó, etc. Pero esta vocación ecuménica, a muchos, a Cataluña, pareció España inepta, por exceso de *carácter* y además, entonces, por situación, que parecía casi agónica, de decaimiento. Cataluña se declaró al lado de esto, «europea» y quiso salvarse sola. Fue mi hora y mi compañía. El político constructor catalán, Prat de la Riba, me llamó, dejando sin terminar mis estudios en Sorbona, y a su lado trabajé en la lucha por la Cultura, que usted sabe. Pero, al lado de esto, se producía y crecía otra tendencia. Una recaída en el Nacionalismo prosperaba, al amparo de nuestras mismas tendencias. En Cataluña entonces, luego, a un modo en la misma España (véase lo del actual Gobierno) y, a la vez, sobre todo con y por efecto de la Gran Guerra, en todo el mundo- se acentuaba la tendencia al reniego de todos los valores de Unidad. Yo he seguido fiel al espíritu universalista que presidía mis primeros esfuerzos. Esto me ha convertido en adversario esencial de todo nacionalismo. En Barcelona topé con el de Cataluña y sucumbí. Dejé esta ciudad como residencia; acepté las invitaciones americanas; últimamente vivo en Madrid; pero he vuelto a mi práctica de los veinte años, al viaje casi continuo. Ahora advierto que se empiezan a producir para mí ciertas *posibilidades* de diálogo universal. En esta nueva atmósfera respiro mejor. Creo, por otra parte, que tanto como a mí, le conviene esto a España. Una de mis desesperaciones ha sido el reniego de Europeidad, masoquismo de hombres como Unamuno, Zuloaga, etc... y que todavía, ahora, en torno de cosas de Keyserling, Frobenius, etc., tiene un reflorecimiento. Partidario de lo europeo, *de Roma*, que ve precisamente el valor de España, más aún que ser europea, y ser africana, en *querer serlo*, en su papel bélico de frontera de «marca de la Cultura». España, con respecto de África –como Rusia, en relación con Asia, o Inglaterra y Portugal con el Océano, el Infinito, el misterio– se define como «un inestable confín»... Todavía, sobre este asunto, diré que mandan a usted, apenas llegado yo a Madrid –un no. de la revista de la Residencia de Estudiantes, con una nota relativa al Jardín Botánico de Madrid.

Europa es mi tierra, porque mi cielo es la Inteligencia (D'ORS 1973: 148-149).

En el terreny de l'art, Junoy també participà en la polèmica sobre el localisme i l'universalisme, a propòsit d'una exposició del pintor Joaquim Sunyer que va tenir lloc a Madrid, emparada per d'Ors, en

1924 (VALLCORBA PLANA 1984: cv-cviii), i de la qual envia una *plaque* a Larbaud: *El gran art local de Joaquim Sunyer* (1925).⁷

Més enllà de les relacions epistolars i dels contactes puntuals que Larbaud va tenir amb d'Ors o, en menor mesura, amb Junoy i Estelrich, la qüestió europeïsta vista des de la petita nació té una traducció literària en l'obra de Larbaud; concretament, en una petita obra, *Allen*, estrictament contemporània al moment de màxima intensitat del diàleg amb d'Ors (COLL-VINENT 2010: 52-54; MASRAMON 2015: 128). Es podria suggerir que la proximitat de l'exemple català i de la cultura catalana, de l'experiència viscuda a Barcelona, i del contacte amb Eugeni d'Ors i altres intel·lectuals afrancesats, troben un eco en *Allen*, una obra breu que Larbaud començà a escriure a Lisboa el gener de 1926 i publicà a *La Nouvelle Revue Française* en els números de febrer i març de 1927.⁸ Després d'haver recorregut Europa en confortables trens *couchettes*, Larbaud decideix tornar al país natal, i ens proposa a *Allen* un viatge, en automòbil, acompanyat de quatre amics (el xofer, el Poeta, l'Editor i el Bibliòfil), al Borbonès, al nord de l'Alvèrnia, al cor de França. És un viatge que serveix a l'autor per reflexionar sobre el seu europeïsm, matisat, o madurat, des de l'estimació a la pròpia regió –Larbaud era fill de Vichy i, al marge dels viatges, va repartir la seva vida entre París, Vichy i Valbois, a l'Allier. Ho fa des de la seva condició de ciutadà de províncies, però també des del coneixement de les petites capitals europees; i, encara més, des del coneixement que ha pogut adquirir d'altres realitats que han arribat molt lluny en les seves aspiracions autonomistes, com ara Catalunya i Irlanda. Fins i tot expressa una admiració de sempre per petits països europeus, com ara Andorra (LARBAUD 2006: 151-154). Inspirant-se en una teoria romàntica del regionalisme que proposava una renaixença provincial en uns imaginats Estats Units de França, acaba transfigurant la seva petita pàtria en un

7. Carta sense datar, tot i que per l'esment del retall que li adjunta en la mateixa sobre *Ce vice impuni, la lecture...* la podem suposar escrita al voltant del 22 de maig de 1925 (JUNOY 1925).

8. «Allen», *Nouvelle Revue Française*, vol. XIV (1927), publicada sense el «Prologue au lecteur» ni les «Notes» que va afegir Larbaud en les posteriors edicions: la primera a Aux Aldes (1927), la segona a Horizons de France (1929) i la tercera, i definitiva, a Gallimard (1929).

ducat, en un estat independent europeu, més petit que Suïssa o Bèlgica, més extens que el gran ducat de Luxemburg; un estat aliat dels reis de França, que havia tingut un paper a Europa; un estat amb vida pròpia, amb els seus ducs terrenals i espirituals, els seus llibres, els seus escriptors il·lustres, i els seus erudits:

Oh, nous avions un grand et glorieux passé, comme la Catalogne ou l'Irlande, et autant de droits qu'elles à l'indépendance... Alors, comme je ne connaissais personne dans le Duché, je fondai et je fus, à moi tout seul, le Parti autonomiste. J'eus même mon prétendant, Bourbon authentique, contraint par ordonnance royale à porter sur ses armoiries le signe de la bâtardise, mais dont la légitimité est patente. Nous, parti autonomiste (LARBAUD 2006: 111-112).

Larbaud aquí defensa la tesi de l'«autonomisme», conscient que el mot malsonarà en moltes orelles franceses (LARBAUD 2006: 143). Segons ell, l'autonomisme resumeix el que voldrien tots els veritables regionalistes i patriotes que somnien en uns Estats Units europeus, i ell mateix n'esdevé un fervent seguidor. El mateix títol d'*Allen* al·ludeix a l'esforç autonomista europeista: és un mot de *ralliement* que ha d'unir *Allen* és una contracció de *all one* els habitants en defensa dels seus *petits pays*, integrats, però, en una Europa unida espiritualment «Allen» vol dir per Larbaud «Union, Unité, Catholicité» (LARBAUD 2006: 55). El que pretenia Larbaud amb aquesta obra era desvetllar els ànims dels regionalistes, treure les ciutats de províncies del marasme i de la paràlisi, regenerar-les. En la ja restablerta ciutat ideal de províncies, hi fundarien una universitat, un conservatori de música, un gran teatre, una òpera:

Nous ferions, enfin, de cette ville une résidence où un Goethe, un Wagner pourraient vivre dans le climat d'une cour d'esprits choisis, et faire parler de nous dans le monde, et faire venir le monde ici. Ce ne serait plus la province, une province; ce serait le Duché, mon pays, où je rentrerais (LARBAUD 2006: 112-113).

Larbaud donava forma, així, a un somni polític sobre el futur d'Europa: fer renèixer la província, aixecar un ducat intel·lectual. Tot seguit, els companys de viatge es posen al servei de l'autor o ideòleg

d'aquest somni: un per a l'organització civil, un altre per inventar els uniformes, un altre per dissenyar els segells. En un moment donat, un d'ells pregunta: Però, qui els seguirà? I vet aquí la resposta de Larbaud: «*We few, we happy few, we band of brothers.*» (LARBAUD 2006: 116). La cèlebre frase d'*Enric V* de Shakespeare esdevé per a Larbaud un lema. Els compatriotes de l'autor, optimistes, saluden l'autonomista, i proposen mobilitzar els veïns, els bombers, convidar l'alcalde, i oferir-los un vi d'honor, com a *Les Copains*, de Jules Romains, per cridar tots junts «*Esperance*», «*Allen*!» (LARBAUD 2006: 118) A la Península ibèrica, el primer a reaccionar al somni d'*Allen* fou precisament Eugeni d'Ors. Enlluernat per la lectura de l'obra tornant d'un viatge a Portugal, Envia a Larbaud una carta entusiasta, en la qual s'identifica com a ciutadà d'*Allen*:

He leído *Allen*, no sólo con la pasión y el deleite de todo lo suyo, sino con tal fuerza de adhesión, que tengo que hacer un verdadero esfuerzo para no dejarla convertirse locamente en un impulso de propaganda, casi diría de organización. Soy –he sido siempre– un ciudadano de Allen y de buena gana borraría también de todas partes la palabra «nación». Mi simpatía por el valor espiritual de los pequeños países y de sus [mot illegible], lo he dicho siempre. Sufro, materialmente sufro, por este gran tesoro de palabras que tengo como enterrado en un pozo y que daría algo muy bueno por poder colocar muy pronto, todo el de una vez, bajo los ojos de usted, de usted y de pocas personas más... Por de pronto, si el fundador de esta mística (y, precisamente, anti-mística) Civitas Dei me lo permite, voy a encargar papel de cartas, con la divisa de un imaginario «Allen Club»; y, por marca, un racimo.⁹

A «L'erola anglesa de Valery Larbaud» Junoy elogiava l'europeisme del crític basat en l'apologia d'aquella minoria intel·lectual, dels «*passionate few*» que «creen i mantenen les grans reputacions literàries» (JUNOY 1925). Larbaud va exercir aquest paper sobradament en la cultura catalana, particularment sobre d'Ors, Estelrich i Junoy. Va portar la gran obra de Joyce, i una interpretació personal del monòleg

9. Carta d'Eugeni d'Ors a Valery Larbaud, d'11-vii-1927, enviada des de Madrid (Médiathèque Valery-Larbaud de Vichy).

interior, amb *Amants, hereux amants*. Gràcies a ell, també va arribar, per via de Junoy, la reputació d'un autor excèntric, molt més desconegut, com era Samuel Butler, del qual es publicà a València, en 1926, la novel·la utòpica *Erewhon, o Allende las montañas*.

BIBLIOGRAFIA

- COLL-VINENT (2005): Sílvia Coll-Vinent, «Valery Larbaud, amic i model de Joan Estelrich», dins Miquel M. Gibert i Marcel Ortín (eds.), *Gèneres i formes en la literatura catalana d'entreguerres (1918-1939): I Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*, Lleida: Punctum & Trilcat, ps. 181-196.
- COLL-VINENT (2010): Sílvia Coll-Vinent, «Joan Estelrich i la cultura europea del seu temps», dins: *Actes de les jornades d'estudi sobre Joan Estelrich*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 37-58.
- CREMIEUX (1931): Benjamin Cremieux, *Inventaires: Inquiétude et reconstruction. Essai sur la littérature d'après-guerre*, París: Corrèa.
- CORRETGER (2008): Montserrat Corretger, «El funcionament d'Expansió Catalana (1919-1928) contra la Dictadura», dins: *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la (1924-1936)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 99-125.
- ESTELRICH (1920): Joan Estelrich, *Per la valoració internacional de Catalunya*, Barcelona: Editorial Catalana.
- (1996), Joan Estelrich: «Jules Romains a Barcelona» (maig 1922), dins: *Entre la vida i els llibres*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 315-340.
- IRIBARREN (2004): Teresa Iribarren, «James Joyce a Catalunya (1921-1936)», *Els Marges*, núm. 72 (hivern), ps. 21-44.
- JUNOY (1923): Josep Maria Junoy, «Obres d'en Valery Larbaud», *La Veu de Catalunya* (18-3-1923), p. 9.
- (1925): Josep Maria Junoy, «L'erola anglesa de Valery Larbaud», *La Veu de Catalunya* (22-5-1925), p. 7.
- LARBAUD (1922): Valery Larbaud, «James Joyce et *Ulysses*», *Nouvelle Revue Française*, núm. 103 (abril), ps. 385-409.
- (1995): Valery Larbaud, *A. O. Barnabooth...*, París: Gallimard.
- (1955): Valery Larbaud, *Journal 1912-1935*, ed. Robert Mallet, París: Gallimard.

- (2003): Valery Larbaud, «Les revues littéraires» (1923), dins: *Du Navire d'argent* (Chroniques traduites de l'espagnol par Martine et Bernard Fouques), ed. Anne Chevalier, París: Gallimard, ps. 87-102.
- (2006): Valery Larbaud, *Allen*, ed. Bernard Delvaille, París: Sillage.
- MASRAMON (2004): Núria Masramon, «Valery Larbaud, traductor d'Eugeni d'Ors», dins: *Colloqui Europeu d'Estudis Catalans, I: La recepció de la literatura catalana a Europa*, Montpeller: Centre d'Études et des Recherches Catalanes Université Paul Valéry - Association Française des Catalanistes, ps. 135-144.
- (2015): Núria Masramon, «Eugeni d'Ors i França: un exemple», dins: *Eugeni d'Ors. Potència i resistència*, ed. Xavier Pla, Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes, ps. 126-129.
- ORS (1925): Eugeni d'Ors, «Valery Larbaud», dins: *Cinco minutos de silencio*, València: Sempere.
- (1932): Eugeni d'Ors, *Au grand Saint-Christophe*, trad. M et Mme Tissier de Mallerai. Avec trois «Natures mortes», trad. Valery Larbaud, París, Corrêa.
- (1947): Eugeni d'Ors, «Destino de Francia», dins: *Nuevo Glosario, I (1920-1936)*, Madrid: Aguilar.
- (1973): Eugenio d'Ors, «Una confesión de Eugenio d'Ors a Valéry Larbaud», ed. Albert Bensoussan, *Revista de Occidente*, núm. 128 (novembre), ps. 143-150.
- PATOUT (1989): Paulette Patout, «Amistosa triada: Valery Larbaud, Enrique Díez-Canedo, Alfonso Reyes», dins: *Asociación Internacional de Hispanistas. Actas X*, Centro Virtual Cervantes, ps. 879-891.
- ROMAINS (1920): Jules Romains, «Le mouvement des esprits en Catalogne», *La Nouvelle Revue Française*, VII, ps. 619-622.
- SIRVENT RAMOS (1995a): Ángeles Sirvent Ramos, «Valery Larbaud dans les publications alicantines», dins: *Valery Larbaud. Espaces et temps de l'Humanisme*, ed. F. Lioure i A. Dezalay, Association des Publications de la Faculté es Lettres, Clermont-Ferrand, ps. 171-185.
- (1995b): Ángeles Sirvent Ramos, «Valery Larbaud y la teoría de la traducción», dins: *La traducción: metodología, historia, literatura. Ámbito hispanofrancés*, ed. Francisco Lafarga i Mercedes Tricás, Barcelona, PPU, ps. 165-173.
- VALLCORBÀ PLANA (1984): Jaume Vallcorbà Plana, «Josep Maria Junoy després del cubisme», dins: Josep M. Junoy, *Obra poètica*, ed. Jaume Vallcorbà Plana, Barcelona: Quaderns Crema, ps. xcix-cxviii.